

MILENKO POPOVIĆ (Filozofski fakultet, Zagreb)

ŠTO JE -te U 2. LICU MNOŽINE IMPERATIVA U RUSKOM I HRVATSKOSRPSKOM JEZIKU?

Da bi se dao odgovor na postavljeno pitanje, treba utvrditi što je *-i* u oblicima imperativa (u 2. licu jednine i množine u ruskom jeziku i u 2. licu jednine i 1. i 2. licu množine u hrvatskosrpskom). Da bi se, pak, utvrdilo što je to *-i*, treba razmotriti tvorbu spomenutih imperativskih oblika od prezentske osnove. Time se automatski nameće i pitanje utvrđivanja granice između prezentske osnove i prezentskih nastavaka.

Sve je to razmatrano na građi ruskog i hrvatskosrpskog jezika, pri čemu problemi — koje je trebalo riješiti da bi se do odgovora došlo — nisu jednako raspoređeni: za naš je jezik mnogo važniji problem utvrđivanja granice između prezentske osnove i prezentskog nastavka.

Odgovor je na pitanje postavljeno u naslovu za oba jezika isti.

1. Postavljeno pitanje u naslovu razmatrat ćemo najprije u ruskom, a zatim u hrvatskosrpskom jeziku.

Da bismo iznijeli svoj stav o tome što je *-te* u 2. licu množine imperativa u ruskom jeziku, moramo pokazati što o tome govore ruske gramatike. U tu smo svrhu u obzir uzeli ove gramatike:

1. В. В. Виноградов: Русский язык (грамматическое учение о слове), „Учпедгиз“, М.—Л. 1947;
2. АН СССР — Институт русского языка: Грамматика русского языка, I, Фонетика и морфология, izdanje АН СССР, М. 1960;
3. А. Н. Гвоздев: Современный русский литературный язык, I, treće izdanje, „Просвещение“, М. 1967;
4. И. Г. Голанов: Морфология современного русского языка, „Высшая школа“, М. 1967;
5. АН СССР — Институт русского языка: Грамматика современного русского литературного языка, „Наука“, М. 1970;
6. Современный русский язык, I, uredio D. E. Rozentalj, drugo, ispravljeno izdanje, „Высшая школа“, М. 1976.

Premda se u samom popisu morfema posve ne podudaraju, svih šest navedenih gramatika barata pojmom morfema. Ako *-te* u 2. licu množine imperativa smatraju morfemom, pitanje je kojim.

2. U gramatici označenoj brojem 1 na strani 591. piše: »...ako se pak u kojem od oblika prezenta naglasak prenosi na nastavak i u infinitivu je na posljednjem slogu, onda imperativ završava na *-u* (. . .)«

A na 594. strani iste gramatike nalazimo: »Aglutinacijski se način, prijelpljivanje morfema, prenosi čak na ovakve uzvične tvorbe imperativnog tipa: *на-ка, на-те, нуге-ка, полно-те* i sl.

U ustrojstvu imperativa ti morfemi što se aglutiniraju tvore sistem svojevrstnih gramatičkih suodnosa i opozicija. Ponajprije, oni određuju razlike među oblicima broja. Lijepeći se na temeljni oblik imperativa (*ешь, ешь-те*) afiks *-te* mu pridaje značenje 2. lica množine.«

Primjedbe:

1. U navodu sa strane 591, u kojem se govori kada na kraju 2. lica jednine imperativa treba očekivati *-u*, rečeno je da imperativ »završava« na *-u*. Budući da glas na koji dani oblik završava jest njegov završetak, ali ne mora biti i nastavak, ovo *-u* uopće nije gramatički terminološki određeno.
2. Iz navoda sa strane 594. doznajemo da je oblik 2. lica jednine imperativa »temeljni« oblik imperativa. Kako se tvori — nije rečeno.
3. Njemu se »aglutinira« »afiks« *-te* koji mu »pridaje značenje 2. lica množine«. Koji je to »afiks« (odnosno, koji je to afiksalni morfem) — nije rečeno, ali je posredno jasno iznijeto mišljenje da to nije nastavak, jer se nastavak nikako ne bi aglutinirao (on bi se dodavao).

3. U gramatici označenoj brojem 2, pod naslovom »Glagolska lica i brojevi«, na 466. strani nalazimo: »Lični su nastavci svojstveni također imperativu, premda i uz znatna ograničenja. Karakteristični lični oblici imperativa jesu oblici 2. lica jednine i množine. Oblici 2. lica jednine imperativa završavaju na *-u* poslije suglasnika, ... ali mogu biti i sama prezentska osnova, ...

Nastavak je 2. lica množine imperativa *-te*, ...«

A na 491. strani, pod naslovom »Oblici 2. lica imperativa«, čitamo: »Temeljni oblici imperativa u 2. licu jednine mogu biti trojaki: a) sa završnim *й* ...; b) sa završnim *и* ...; c) sa završnim suglasnikom, U 2. licu množine oblicima jednine pripaja se *-te*, ...«

I još, na strani 492. (paragraf 764): »Nastavak *-u* (naglašen ili nenaaglašen) imaju oblici 2. lica imperativa u ovim slučajevima: ...«

Primjedbe:

1. Imperativu su svojstveni lični nastavci.
2. U posljednjem navodu izrijekom se kaže da je *-u* nastavak u 2. licu imperativa, a u prvom navodu da je *-te* nastavak 2. lica množine imperativa, koje se (kako je također rečeno) »pripaja« — temeljnim — oblicima jednine.
3. Iz navedenoga, dakle, slijedi da i *-u* i *-te* istovremeno funkcioniraju kao nastavci, pri čemu se jedan pripaja drugome, a takvu pojavu ne poznajemo u načinima tvorbe u ruskom jeziku. (Učini li se kome da je ta posljednja tvrdnja netočna i kao protudokaz navede glagolski pridjev trpni prezenta, onda treba reći: ako i prihvatimo da se tvori od oblika 1. lica množine prezenta dodavanjem pridjevskih nastavaka, bivši prezent-ski nastavak automatski gubi funkciju nastavka postajući sufiks.)
4. U gramatici označenoj brojem 3 na strani 326. (pod naslovom »Imperativ«) piše: »Morfološki se oblik 2. lica jednine tvori od prezent-ske osnove (ili osnove jednostavnog futura). Pri tome:
 - a) kad naglasak pada na osnovu, taj oblik predstavlja samu osnovu uz mekoću krajnjeg suglasnika (...) . . .;
 - b) kada pak naglasak u prezentu (ili jednostavnom futuru) pada na nastavke . . ., tada se u tom obliku upotrebljava nastavak *-u*«I odmah dalje na 327. strani: »Oblik 2. lica množine tvori se pripajanjem čestice *-te* obliku jednine: To je posve aglutinativni tip tvorbe. Čestica se *-te*, jedino pridajući značenje množine, sjedinjuje s različitim oblicima: *прочтѣм-те, полно-те, на-те.*«

Primjedbe:

1. Ovdje je jasno rečeno da je *-u* u 2. licu jednine nastavak, a da je *-te* u 2. licu množine čestica.
2. Budući da se »čestica« pripaja obliku 2. lica jednine imperativa bez obzira na to da li se on podudara s prezentskom osnovom (ili osnovom jednostavnog futura) ili ima »nastavak« *-u*, to znači da taj (isti) »nastavak« *-u* (ako postoji) postoji i u obliku 2. lica jednine i u obliku 2. lica množine imperativa, a ta se činjenica — prihvatimo li je — nikako ne uklapa u prihvaćene (i u ovim gramatikama postojeće) definicije nastavka.
5. Nećemo posebno navoditi formulacije o tvorbi imperativa dane u gramatici označenoj brojem 4. To nije potrebno, jer se one gotovo potpuno podudaraju s formulacijama danim u gramatici označenoj brojem 2, pa stoga i naše primjedbe nećemo ponavljati.

6. U gramatici označenoj brojem 5 nalazimo na 414. strani ovakav opis tvorbe imperativa: »Oblici 2. lica jednine tvore se, u pravilu, od prezentske osnove na jedan od dva načina: 1) pripajanjem prezentskoj osnovi fleksije *-u*, ili 2) nulte fleksije uz alternaciju suglasnika po palatnosti na kraju osnove.«

I na 415. strani: »Oblici 2. lica množine tvore se pripajanjem oblicima jednine postfiksa *-te*; na primjer: *иди-те, режь-те, бой-те-сь, таи-те* i sl.«

Primjedbe:

1. I u gramatici označenoj brojem 2, i u gramatici označenoj brojem 3 (i u gramatici označenoj brojem 4), i u ovoj gramatici kaže se da je *-u* u 2. licu jednine imperativa nastavak.
2. U ovoj se gramatici kaže da je *-te* u 2. licu množine imperativa (koje se pripaja oblicima jednine) postfiks.
3. U određivanju postfiksa na 32. strani te gramatike rečeno je da je postfiks jedan od afiksálnih morfa koji jedini može stajati iza nastavka (dakle uvijek je na kraju riječ-oblika), a kao ilustracija za postfiks navode se riječi: *пиш-ет-ся, катал-а-сь, идём-те*.
4. Prema tome, i ovdje je potpuno primjenljiva zamjerka iznijeta u primjedbi 2. točke 4. (u vezi s gramatikom označenom brojem 3): treba samo pojam »čestica« zamijeniti pojmom »postfiks«.

7. U gramatici označenoj brojem 6 u vezi s tvorbom imperativa kaže se na strani 293: »2. Kod glagola s prezentskom osnovom na suglasnik oblici imperativa tvore se pripajanjem sufiksa *-u*: ...«, a na strani 294: »Oblici imperativa množine tvore se pripajanjem obliku jednine afiksa *-te* ...«.

Da je taj afiks postfiks, neposredno doznajemo na stranama 169—170: »Postfiks *-te* upotrebljava se u obliku 2. lica množine imperativa (*иди-те, пои-те*) i u 1. licu množine prezenta i futura kad se upotrebljavaju u značenju imperativa (*пойдём-те, поедем-те, споем-те*).«

Neposredno prije ovog drugog navoda, na 169. strani kaže se za postfiks *-ся*: »Postfiks *-ся* se u sprezivim glagolskim oblicima i glagolskim pridjevima nalazi poslije nastavka (...), u glagolskim priložima — poslije osnove (*взявши-сь, вчитывая-сь*).«

Primjedbe:

1. Prvi put se u ovoj gramatici *-u* u oblicima 2. lica imperativa naziva sufiksom.
2. Afiks *-te* se ovdje konkretizira kao postfiks, ali je o položaju postfiksa (postfiksa *-ся*) rečeno da može biti i iza osnove. Pri-

mjeri koji to treba da ilustriraju nikako nisu točni (*взявши -сь, считываясь -сь*). Naime, u istoj ovoj gramatici na strani 307, gdje se govori o tvorbi glagolskih priloga, kaže se da su *-в, -вши* i *-а (-я)* sufiksi. Međutim, u primjeru za tvorbu 2. lica množine imperativa (*пой -те*) imamo primjer (a što nije rečeno) da je *-те* (ako jest postfiks) u položaju iza osnove.

8. Da bismo mogli odgovoriti na pitanje postavljeno u naslovu, moramo upotrijebiti neke gramatičke pojmove. Navodit ćemo ih prema gramatici označenoj brojem 5. Naime, iako se definicije i broj pojmova u navedenim gramatikama posve ne poklapaju, gramatika označena brojem 5 predstavlja okvir u koji se sve ostale mogu smjestiti: ni u jednoj od navedenih nisu definicije šire ili modernije niti je broj pojmova veći.

1. Paradigma je sistem oblikā riječi.
2. Glagol je promjenljiva vrsta riječi.
3. Potpunu glagolsku paradigmu čine oblici koji izražavaju gramatička značenja lica, broja, vremena, načina, roda, a također i glagolski pridjev, glagolski prilog i infinitiv,
4. koji se grupiraju u djelomične glagolske paradigme.
5. Sprezivi se glagolski oblici po svom značenju dijele na lične i rodske.
6. Imperativ ide u lične glagolske oblike i čini jednu od djelomičnih glagolskih paradigmi.
7. Glagolski se oblici tvore ili od prezentske ili od perfektske osnove.
8. Oblici 2. lica imperativa (jednine i množine) tvore se od prezentske osnove.
9. Osnova riječ-oblika je dio riječ-oblika koji ostaje poslije odvajanja flektivnog i postfiksog morfa. (Kad tih morfa nema, osnova se materijalno podudara s riječ-oblikom.)
10. Flektivni su morfi u ruskom jeziku zamjena kojih u riječ-oblicima dovodi do promjene značenja roda, broja, padeža i lica.
11. Sufiks je afiksalni morf u sastavu osnove koji se nalazi između korijenskog i flektivnog morfa.
12. Korijenski je morf onaj koji obavezno postoji u svakom riječ-obliku i materijalno se potpuno može podudarati s osnovom.
13. Ako se koje gramatičko ili rječotvorno značenje redovno u jezičnom sistemu izražava afiksom (ili je član niza određenih, međusobno suprotstavljenih gramatičkih značenja izraženih afiksima), onda, u slučaju kad takav afiks ne postoji, govorimo o značenjskom nepostojanju afiksa, odnosno da dano značenje izražava nulti afiksalni morf.

Sada ćemo prijeći na izvođenje zaključka radi odgovora na pitanje postavljeno u naslovu.

9. Djelomičnu paradigmu imperativa u ruskom jeziku čini pet oblika: dva oblika jednine i tri oblika množine; u jednini su to oblici 2. i 3. lica, a u množini oblici 2. lica, 3. lica i posebni oblik uzajamnog djelovanja (1. lice množine). Po naravi svojega značenja imperativ nema oblika 1. lica jednine.

10. Unutar te djelomične paradigme imperativa potparadigmu čine oblik 2. lica jednine i oblik 2. lica množine — specifični imperativski oblici.

Gramatičko značenje množine izražava afiks *-te*.

Gramatičko značenje jednine izražava značenjsko nepostojanje afiksa (*-te*), odnosno nulti afiksalni morfem.

Lijevo od oznake (ispred oznake) za množinu i jedninu nalazi se:

ili prezentska osnova + afiks *-u*

ili prezentska osnova bez afiksa *-u*.

11. Budući da se afiks *-u* u obliku 2. lica množine nalazi između osnove i afiksa *-te*, a u obliku 2. lica jednine između osnove i nultog afiksalnog morfema; budući da je afiks *-u* i u obliku 2. lica množine i u obliku 2. lica jednine isti, možemo reći da on u potparadigmi djelomične imperativske paradigme zajedno s prezentskom osnovom čini osnovu potparadigme 2. lica, tj. da je afiks *-u* sufiks osnove potparadigme imperativa 2. lica.

12. Time nam se sama od sebe otvara mogućnost da kažemo da je afiks *-te*, koji izražava gramatičko značenje 2. lica i gramatičko značenje množine (imperativa), nastavak oblika 2. lica množine u potparadigmi imperativa.

13. Pa kako morfemski analizirati potparadigme imperativa glagola *идти* i glagola *бросить*?

Ovako: *ид-и-ѳ* *брось-ѳ-ѳ*
ид-и-те *брось-ѳ-те*.

Dakle, kad se osnova imperativske potparadigme materijalno podudara s prezentskom osnovom (odnosno, kad nema sufiksa *-u*), govori-mo, strukturalno gledano, o postojanju nultog sufiksnog morfema.

14. Mi, prema svemu što je navedeno, a uzimajući u obzir isključivo opće stavove u gramatikama označenim brojevima 1—6, ne vidimo baš nikakvo opravdanje za to da se afiks *-u* u oblicima 2. lica imperativa nazove nastavkom. Naprotiv, mi vidimo jedino razloge za to da se to *-u* ne smatra nastavkom.

Iznenaduje nas činjenica da se ono upravo kao nastavak tretira i u gramatici označenoj brojem 2, i u gramatici označenoj brojem 3, i u gramatici označenoj brojem 4, i u gramatici označenoj brojem 5.

U gramatici označenoj brojem 1 nije iznijet jasan stav o tome *-u*; nije rečeno da je nastavak, ali ni što je drugo. Rečeno je samo da »imperativ završava na *-u*«.

U gramatici označenoj brojem 6 *-u* jest nazvan sufiksom, ali *-te* nije nazvan nastavkom, nego postfiksom. Ima li za to opravdanja? Tumačenje, na izgled, kao da može biti i takvo, ali je to, po našem mišljenju, nedosljedno tumačenje: oblik 2. lica jednine i 2. lica množine imperativa doista čine potparadigmu. Ta mi o njima i govorimo kao o takvima upravo zato što su kategorije lica i broja ovdje konstantne i izražene uvijek na isti način, jer čine sistem: postojanje afiksa *-te* i značenjsko nepostojanje afiksa *-te*. Nigdje u ruskom jeziku postfiks ne ulazi u takve odnose.

Inače, i sve ostale gramatike — neke izrijekom a neke posredno — prikazuju *-te* jedino kao postfiks.

15. A kako tumačiti *-te* u navedenim primjerima: *прочтѣм-те, полно-те, нате* itd.?

Ovdje afiks *-te* zauzima položaj postfiksa, a kako se uopće ne upotrebljava obavezno i uopće nije član redovne opozicije jednina — množina, u tim je primjerima uistinu riječ o postojanju postfiksa *-te*.

16. Sada prelazimo na razmatranje problema (u vezi s pitanjem postavljenim u naslovu) u hrvatskosrpskom jeziku.

S obzirom na drugačije (nego u ruskom jeziku) formirane prezentske nastavke, težište problema nije u određivanju *-te* u imperativu, nego u određivanju granice između osnove i nastavaka u prezentu, a s tim u vezi i u određivanju formanta za tvorbu imperativa. (Kažemo formanata, jer još nismo odredili njegov morfološki sastav.)

Da bismo iznijeli svoj stav o tome i dali odgovor na postavljeno pitanje, moramo pokazati što o tome govore naše gramatike. U tu smo svrhu u obzir uzeli ove gramatike:

1. Tomo Maretić: Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, III, nepromijenjeno izdanje, »Matica hrvatska«, Zagreb 1963;
2. Brabec-Hraste-Živković: Gramatika hrvatskosrpskoga jezika, IV, preuređeno izdanje, »Školska knjiga«, Zagreb 1961;
3. M. Stevanović: Savremeni srpskohrvatski jezik, »Naučno delo«, Beograd 1964;
4. Težak-Babić: Pregled gramatike hrvatskosrpskog jezika, »Školska knjiga«, Zagreb 1966;
5. Zavod za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku — Zagreb: Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika, »Školska knjiga« 1979.

17. Pri navođenju glagolskih vrsta i razreda u gramatici označenoj brojem 1 ponavlja se formulacija: »Osnova se svršuje na...«, nakon čega se navode svi oblici danoga glagola — prema tome, praktički, ne inzistira se na postojanju infinitivne i prezentske osnove.

Ali ako se pogledaju sami oblici (prikazani tako da je nastavak odvojen od osnove crticom), onda se jasno izdvajaju nastavci u 1. licu jednine prezenta: *-em, -im, -jem* i formanti za tvorbu 2. lica jednine i 1. i 2. lica množine imperativa: *-i, -imo, -ite* i *-j, -jmo, -jte*.

Primjedbe:

1. U ovoj gramatici nema prezentskog nastavka *-am*. Na 274. strani postoji nedvosmislena primjedba: »Vokal *a*, koji stoji u infinitivu ispred *-ti*, ostaje u svim oblicima«, a prezentski su oblici glagola *čuvati* prikazani bez crtice, osim oblika 3. lica množine (*čuva-ju*). Dakle, Maretić nije imao potrebu da odvoji *-m, -š, -mo, -te*.
2. Dioba prezentskih oblika na osnovu i nastavak glagola *čuti, sijati, kupovati* prikazana je ovako: *ču-jem, si-jem, kupu-jem*. Dakle, bez obzira na to što se stalno ponavlja u prezentskim oblicima, *j* je uvršteno u prezentski nastavak.
3. Isti glagoli (*čuti, sijati, kupovati* i već spomenuti *čuvati*) navedeni su kao primjeri glagola koji u formantima za tvorbu imperativa imaju *j*: *ču-j, si-j, kupu-j, čuva-j*. Dakle, ne pravi se razlika između glagola *čuvati* i ostalih navedenih, premda kod njega, osim u obliku 3. lica množine, nigdje u prezentu ne postoji *j*.

18. U gramatici označenoj brojem 2 kaže se da svaki glagol ima dvije osnove: infinitivnu i prezentsku.

Za prezentsku se osnovu kaže da ćemo je dobiti ako odbacimo prezentske nastavke: *-em, -jem, -am, -im*.

A na strani 120. čitamo da se imperativ tvori od prezentske osnove završecima: 1. *-i, -imo, -ite*; 2. *-j, -jmo, -jte*; 3. *-ji, -jimo, -jite*.

Primjedbe:

1. Upravo je glagol *čuvati* naveden kao onaj koji u 1. licu jednine prezenta ima nastavak *-am*.
2. »Završeci« *-ji, -jimo, -jite* (što se vidi iz točke 17) nisu u gramatici označenoj brojem 1 prikazani izdvojeno, nego je u tekstu prokomentirana pojava jotovanja.

19. U gramatici označenoj brojem 3 na 345. strani piše: »Prezent se gradi dodavanjem ličnih nastavaka na osnovu prezenta. A lični nastavci su za 1. lice j. *-m*, za 2. lice j. *-š*, za 1. lice mn. *-mo*, za 2. lice mn. *-te*; i ovi su nastavci isti kod glagola svih vrsta promene; 3. lice j. ne-

ma nikakvog nastavka, već je ono jednako s osnovom prezenta; a završetak 3. lica mn. prezenta sadrži u sebi lični nastavak i nastavak za osnovu prezenta. Taj završetak ovoga oblika je dvojak.

a) Glagoli čija se osnova prezenta završava samoglasnikom *i* (...) u 3. licu mn. završavaju se samoglasnikom *e*.

b) Svi ostali glagoli (...) u 3. licu mn. se završavaju samoglasnikom *u*.«

A u vezi s tvorbom imperativa na 345—346. strani: »Imperativ se gradi od osnove prezenta, a upravo od 3. lica mn. prezenta kad se od ovoga oblika odbaci njegov završetak. Nastavci za oblik imperativa su: *-j*, ili *-ji* i *-i*.«

»a) Glas *j* je nastavak za oblik imperativa kod glagola koji se u 3. licu mn. prezenta završavaju na *ju* ili *je*, a u obliku od koga se imperativ gradi neposredno prethodni slog je kratak: *biraj*, ... *broj*

b) Ukoliko glagoli sa istim ovim završetkom ispred njega imaju dug samoglasnik, — nastavak imperativa im je *-ji*: *gaji*«

I još: »Na nastavak za oblik, koji je isti za sva lica od kojih se imperativ upotrebljava, dodaju se za 1. i 2. lice mn. lični nastavci *-mo*, *-te* (...).«

Primjedbe:

1. U odnosu na gramatike označene brojevima 1 i 2 ovdje je novo gledanje: lični nastavci za tvorbu prezenta su *-m*, *-š*, *-mo*, *-te* (bez prethodnog samoglasnika).
2. Posebno se govori o »završetku« 3. lica množine: on sadrži »lični nastavak« i »nastavak za osnovu prezenta«.
3. Iz toga slijedi da je samoglasnik ispred navedenih »ličnih nastavaka« (jer oni ne sadrže »i nastavak za osnovu prezenta«) taj »nastavak za osnovu prezenta«.
4. Ovdje se ništa ne govori o *j* u 3. licu množine u primjeru kakav je *čuvaju*.
5. Budući da je za oblik 3. lica jednine rečeno da nema nastavka, a za oblik 3. lica množine nije rečeno da nema nastavka, nego da ima završetak, pitanje je: kako se može pojmom »završetka« baratati kao pojmom morfema?
6. Primjeri za »nastavak za oblik imperativa« *-j* (dani pod točkom a)) nisu dosljedna primjena iznijetih stavova: naime, ako se od 3. lica množine prezenta (*broje*) odbaci »završetak« *-e*, onda bi ono što ostaje (po definiciji) moralo biti »osnova prezenta« dobivena u 3. licu množine prezenta, a u tom slučaju *-j* nije »nastavak za oblik imperativa«. Isto tako: ako obliku *biraju* odbacimo *u*, dobit ćemo *biraj*, što bi trebalo da je osnova, ali se o ovome *j* (što je već rečeno u primjedbi 4) ništa ne govori.

7. Ako su *-mo* i *-te* u 1. i 2. licu množine imperativa »lični nastavci«, znači li to da su »-j, ili -ji i -i« (koji su »isti za sva lica od kojih se imperativ upotrebljava«) sufiksi za tvorbu imperativa?

20. Gramatika označena brojem 4 ponovo je na liniji zacrtanoj gramatikama označenim brojevima 1 i 2: »Prezent se tvori od svršenih i nesvršenih glagola nastavcima *-em, -jem, -im, -am.*« (str. 106)

O imperativu: »... tvori se od prezentske ili infinitivne osnove nastavcima *-j, -i, -ji.*« I odmah zatim: »Neki glagoli kojima prezentska osnova završava na *j* (*boj-im se, broj-im, stoj-im*) u 2. licu jednine nemaju nastavka, a u 1. i 2. množine su nastavci *-mo, -te* (*broj, broj-mo, broj-te.*)« (str. 109)

Primjedbe:

1. Ovdje je razlučen slučaj glagola tipa *brojiti/brojati* i glagola tipa *čuvati*. Za prve je (dosljedno definiranoj tvorbi prezenta) rečeno da »u 2. licu jednine nemaju nastavka«.
2. Ovdje »nastavak« *-ji* (opet) uopće ne znači ono *-ji* koje nalazimo u gramatici označenoj brojem 3: ovdje je to izraz za završetak u 2. licu jednine imperativa »jotirani suglasnik + i«.
3. Ako su *-mo, -te* (koji se dodaju na oblik jednine) nastavci u 1. i 2. licu množine imperativa, jesu li onda *-j, -i* i *-ji* (koji se također zovu nastavci) sufiksi?

21. Od navedenih gramatika, gramatika označena brojem 5 ima najmoderniji instrumentarij. Navedimo što nam je potrebno.

»2. Većina glagola ima dvije osnove koje se, prema kategorijama u kojima ih redovno nalazimo, nazivaju 1. infinitivna ili infinitivno-aoristna i 2. prezentska« (paragraf 468).

»4. Prezentska osnova većine glagola nađe se tako da se odbaci nastavak u 3. licu množine prezenta: ...« (paragraf 470).

A kad se govori o »Podjeli glagola po morfološkim vrstama«, na strani 159. nalazimo: »a u 7. razredu zajednička osnova svršava na *i, u, je/i* (*pi-ti, ču-ti, smje-ti — smi-jem*)«. I na slijedećoj, 160. strani: »4. infinitivna osnova ima infiks *-j-* ili *-v-* ispred morfa *-a-* (*si-j-a-ti — si-jem, klju-v-a-ti — klju-jem*)«.

Pogledajmo paragraf 476. i dio paragrafa 477: »Prezent imaju svi glagoli, a tvori se od prezentske osnove i nastavaka. U nastavcima je odvojena oznaka 'prezent' od oznake za lice i broj, osim u 3. licu množ. glagola kojima oznaka za prezent nije *-a*.

Oznake su za prezent: *-ē//e, -jē//je, -ī, -ū//a*.

Oznake su za lice i broj: jedn. 1. *-m*, 2. *-š*, 3. *-ø*; množ. 1. *-mo*, 2. *-te*, 3. *-ū, jū -ē*.

Te oznake daju četiri vrste nastavaka od kojih dvije imaju dubletne oblike, s dugom i kratkom oznakom za prezent: 1. *-ēm*, ... *-ū*, 2. *-jēm*, ... *-jū*, 3. *-ām*, ... *-ajū*, 4. *-īm*, ... *-ī*.«

A sada još o imperativu (paragraf 504): »U nastavcima je odvojena oznaka za imperativ od oznake za osobu i broj.

Oznake su za osobu i broj: 2. lice jedn. *-ø*, 1. lice mn. *-mo*, 2. lice mn. *-te*.

Tri alomorfa oznake za imperativ, *-ø/-i/-j-*, daju trojake nastavke: 1. *-ø*, *-mo*, *-te*, 2. *-i*, *-imo*, *-ite*, 3. *-j*, *-jmo*, *-jte*.«

Primjedbe:

1. U ovoj se gramatici nastojalo dosljedno istovremeno ostati na tri plana: morfološkom, morfološkom i tvorbenom, ali način ostvarenja te želje na mjestima stvara zabunu. Tako je pojam sufiksa dat i na morfološkom i na tvorbenom planu, pri čemu pojam sufiksa na tvorbenom planu (tvorbenog sufiksa) uključuje i pojam obličnog nastavka, tj. morfem nastavka.

To se vidi i u našim navodima (koji su uzeti iz pododjeljka »Oblici riječi« u odjeljku »Morfologija«), gdje je provedena dioba prezentskih nastavaka na dio za »oznaku prezenta« i na dio koji izražava lice i broj.

Ako je tako, to znači da na morfološkom planu govorimo o morfemu sufiksa i o morfemu nastavka, tj. o sufiksu i nastavku.

2. Budući da je »oblična osnova« riječi dio riječ-oblika koji ostaje poslije odvajanja nastavka (a nama treba upravo prezentska »oblična osnova« da bismo načinili imperativ), zašto da na morfološkom planu jasno ne odvojimo obličnu osnovu od obličnog nastavka i ne ostavimo prezentske sufikse *-e-*, *-je-*, *-a-*, *-i-* (ako to jesu) u toj osnovi?

3. Ali, jesu li to sufiksi prezentske osnove? Hoćemo li »rez odvajanja« osnove od nastavaka načiniti ispred ili iza ovih samoglasnika? Mislim da granicu treba povući ispred, kod »najtanjeg« nastavka (osim kad je riječ o glagolima tipa *čuvati*, kod kojih ćemo je povući s desne strane). Samoglasnici će (osim *-a-*), morfološki gledano, postati isključivo dio nastavka, a mi ćemo dobiti jednostavniju sliku: ostat će nastavci: 1. *-em*, ... *-u*,

2. *-im*, ... *-e*, 3. *-m*, ... *-ju*. (Budući da se *j* ponavlja u svim prezentskim oblicima glagola tipa *čuti*, tipa *ključati* i glagola *sijati*, znači da je dio prezentske osnove.)

4. Zar time što se (modificirano) vraćamo na liniju zacrtanu gramatikama označenim brojevima 1, 2 i 4 (s gledišta prezentskih nastavaka ova gramatika — modificirano — ide linijom zacrtanom gramatikom označenom brojem 4) ne postupamo nerazumno, proglašavajući sufikse infinitivne osnove (tematske vokale)

dijelovima prezentskih nastavaka? Čini nam se da ne. Mislimo da moramo biti onoliko formalisti u postupku koliko to traže definicije osnove i nastavka. (Uostalom, upravo sâm jezik podržava ovo gledanje u slučaju *tres-ti/tres-em.*)

5. U ovoj se gramatici i kod nastavaka za 2. lice jednine i 1. i 2. lice množine imperativa provodi dioba na dio nastavka za »oznaku imperativa« i na dio koji izražava lice i broj, tj. na ono što mi, morfemski, tretiramo kao sufiks osnove imperativske potparadigme i na ono što, morfemski, tretiramo kao nastavak u toj potparadigmi.
6. Na kraju, mi se slažemo s time da su sufiksi osnove imperativske potparadigme u hrvatskosrpskom jeziku: *-i*, *-j* (ovaj posljednji kod glagola tipa *čuvati*) i *-ø* (kod glagola tipa *bojati (se)* i *čuti*, kod glagola *sijati*). Također se slažemo s time da nastavcima imperativske potparadigme u hrvatskosrpskom jeziku treba smatrati: *-ø*, *-mo* i *-te*.

РЕЗЮМЕ

ЧТО ТАКОЕ *-te* ВО 2-М ЛИЦЕ МНОЖЕСТВЕННОГО ЧИСЛА ПОВЕЛИТЕЛЬНОГО НАКЛОНЕНИЯ В РУССКОМ И ХОРВАТКОСЕРБСКОМ ЯЗЫКАХ?

1. Рассматривая вопрос *-te* во 2-м лице множественного числа повелительного наклонения в русском языке, мы никак не могли не заняться и рассмотрением вопроса *-и* в повелительном наклонении.

Мы пришли к выводу, что *-и* можно считать только суффиксом основы подпарадигмы частичной парадигмы повелительного наклонения (которую составляют 2-е лицо единственного числа и 2-е лицо множественного числа) и что, следовательно, *-te* можно считать только окончанием в форме 2-го лица множественного числа данной парадигмы (в которой окончанием 2-го лица единственного числа является нулевой морф).

Согласно сказанному, подпарадигмы частичной парадигмы повелительного наклонения глаголов *идти* и *резать* анализируем так:

ид-и-ø	режь-ø-ø
ид-и-те	режь-ø-те.

2. Рассматривая вопрос того же *-te* в хорваткосербском языке, мы должны были предварительно решить вопрос проведения границы между основой и окончаниями в формах настоящего времени.

И мы пришли к выводу, что окончаниями в 3-м лице множественного числа настоящего времени надо считать *-и*, *е* и *-ју*.

Что же касается повелительного наклонения, то мы считаем, что суффиксами основы подпарадигмы частичной парадигмы повелительного наклонения (которую в хорваткосербском языке составляют: форма 2-го лица ед. ч. и формы 1-го и 2-го лица мн. ч.) надо считать *-i*, *-j* и *-ø*, а окончаниями — *-ø*, *-mo* и *-te*.